

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота
(магістра)

**з теми: «ВПЛИВ ЛОКУСУ КОНТРОЛЮ НА ОСОБИСТІСНЕ
САМОВИЗНАЧЕННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ»**

Виконала: студентка 2 курсу
Ps1-M23z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Фомічова Євгенія Валентинівна

Керівник:
Чайковська Оксана Миколаївна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри
загальної та практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2024 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЛОКУСУ КОНТРОЛЮ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОВИЗНАЧЕННЯ ЮНАКІВ.....	9
1.1. Теоретичний аналіз локусу контролю у психологічній літературі...	9
1.2. Поняття самовизначення та її роль у розвитку особистості	22
1.3. Особливості самовизначення у юнацькому віці	30
Висновки до першого розділу.....	37
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ЛОКУСУ КОНТРОЛЮ НА ОСОБИСТІСНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	39
2.1. Організація процедури дослідження та психодіагностичний інструментарій вивчення впливу локусу контролю на особистісне самовизначення в юнацькому віці.....	Ошибка! Закладка не определена.
2.2. Аналіз отриманих результатів дослідження.....	46
Висновки до другого розділу.....	64
РОЗДІЛ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ СТИМУЛЮВАННЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	66
3.1. Особливості особистісного самовизначення у юнаків з інтернальним та екстернальним локусом контролем	66
3.2. Рекомендації психологам при роботі з юнаками з різним типом локусу контролю	68
Висновки до третього розділу.....	77
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	82

ВСТУП

Актуальність дослідження. Готовність до усвідомленого вибору життєвої позиції та особистісного самовизначення є надзвичайно важливими в умовах сучасних суспільних змін. Динамічні процеси трансформації сприяють молоді у використанні широкого спектру соціальних і професійних можливостей.

Формування самосвідомості в підлітковому віці виступає одним із ключових елементів розвитку особистості. Самовизначення охоплює різні аспекти, зокрема особистісне, яке тісно пов'язане із процесами самоактуалізації, адаптації до нових умов і інтеграції в соціальне середовище. Цей процес залежить як від зовнішніх, так і від внутрішніх чинників, що зумовлює актуальність дослідження їхнього впливу на формування самовизначення молоді.

У наукових працях активно розглядаються аспекти професійного самовизначення. Так, сутність і зміст цього явища висвітлюють М. Гінзбург і Н. Пряжніков, а структура процесу аналізується у дослідженнях В. Болучевської, В. Мілакової та О. Падалко. Типологію й рівні професійного самовизначення вивчали І. Андрійчук, Є. Головаха, Ю. Поваренков і Дж. Холланд.

Рефлексивну регуляцію цього процесу досліджують Н. Пов'якель, В. Синявський і З. Становських. Етапи становлення професійного самовизначення аналізували Е. Гінцберг, Є. Клімов і Д. Сьюпер. Питання механізмів формування особистості як суб'єкта професійного самовизначення є у фокусі уваги Г. Балла та В. Рибалки.

Особлива увага приділяється активізації й психологічному супроводу професійного самовизначення різних категорій населення: школярів (Д. Закатнов, О. Капустіна, Н. Побірченко), майбутніх психологів (В. Волошина, Н. Мосол, А. Федоренко, Н. Шевченко) та представників професійних спільнот, зокрема вчених, викладачів, учителів і правоохоронців (М. Вечірко, О. Кисла, А. Перепелиця тощо).

Поняття локусу контролю, традиційно асоційоване з ім'ям Дж. Роттера, засновника теорії соціального навчання, є предметом дослідження представників багатьох психологічних шкіл і напрямів. Це поняття вивчається у зв'язку з різноманітними психологічними явищами, зокрема: у теоріях відповідальності та атрибуції відповідальності (К. Абульханова-Славська, Л. Дементій, Д. Майєрс, К. Муздибаєв, В. Прядеїн, А. Реан, В. Рибалка, С. Рубінштейн, М. Савчин та ін.); у концепції компетентності (Р. Уайт); у теорії мотивації досягнення (Дж. Аткинсон, Д. Макклелланд, Х. Хекхаузен); у фрустраційній теорії (С. Розенцвейг); у контексті соціалізації (Я. Коломінський, С. Максименко, А. Реан, О. Шальнова); у теоріях психічної регуляції та саморегуляції (М. Боришевський, Дж. Капрара, Д. Леонтьєв, С. Максименко, О. Саннікова, О. Чебикін та ін.); у теорії самодетермінації (О. Калітієвська, Д. Леонтьєв); у дослідженнях стратегій подолання життєвих труднощів (О. Алексеева, Л. Дементій, С. Кобейса, Р. Лазарус, О. Лібін тощо); у вивченні соціальної адаптивності (О. Кузнецова, О. Саннікова); у контексті аналізу делінквентної поведінки (Д. Карандашев, А. Реан та ін.); а також у дослідженнях індивідуально-типологічних особливостей ризику (С. Бикова).

Багато науковців наголошують, що професійне самовизначення молоді є багатомотивованим явищем, яке залежить від різноманітних соціально-психологічних факторів. До цих факторів належать соціальний статус і освіта батьків, академічна успішність, демографічні характеристики (В. Водзинська, В. Лисовський), етнічна ідентичність (Р. Мотрук), вік прийняття рішень та рівень обізнаності (І. Кон), Я-концепція (О. Борисова), а також особистісні потреби та інтереси (М. Титма).

Сучасні дослідження демонструють взаємозв'язок між індивідуально-типовими характеристиками та особистісним самовизначенням. Водночас недостатньо вивченими залишаються питання впливу локусу контролю (усвідомлення внутрішньої відповідальності) на процес самовизначення в юнацькому віці, що робить цю тему актуальною для подальших досліджень.

Юнацький вік характеризується унікальною соціальною ситуацією, що об'єднує проблеми підліткового періоду з новими прагненнями до самоусвідомлення та самовизначення.

Самовизначення можна визначити як свідомий і самостійний вибір людини щодо професійної діяльності, способу дій та життєвого шляху. Загалом, самовизначення є вираженням свободи у прийнятті рішень і виборі життєвих позицій. У психології виділяють кілька видів самовизначення: професійне, соціальне, життєве тощо. Проте обрати професію, яка буде відповідати інтересам і здібностям, можливо лише тоді, коли молода людина усвідомить свої сильні та слабкі сторони, зможе об'єктивно оцінити власні можливості та знайти відповідь на запитання: «Хто я?». Саме особистісне самовизначення виступає ключовим новоутворенням у процесі розвитку самосвідомості.

Формування особистісного самовизначення відбувається під впливом багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників. Вивчення взаємозв'язків між особистісними характеристиками та зовнішніми факторами в цьому процесі є надзвичайно актуальним. Зокрема, нас зацікавило, чи впливає відчуття внутрішньої відповідальності за свої вчинки й рішення (локус контролю) на формування особистісного самовизначення молоді. Саме тому темою дослідження було обрано: «Вплив локусу контролю на особистісне самовизначення в юнацькому віці».

Варто зазначити, що питання впливу локусу контролю на процес особистісного самовизначення недостатньо досліджене у сучасному українському науковому просторі, що підкреслює важливість і актуальність проведення даного дослідження.

Об'єкт дослідження – локус контролю та особистісне самовизначення.

Предмет дослідження – взаємозв'язок між локусом контролю та особистісним самовизначенням у юнацькому віці.

Мета дослідження – визначити та обґрунтувати вплив локусу контролю на формування особистісного самовизначення в молодому віці.

Завдання дослідження. Для досягнення поставленої мети були сформульовані такі завдання:

1. Провести теоретичний аналіз наукових джерел з тематики локусу контролю та особистісного самовизначення.
2. Емпірично дослідити вплив локусу контролю на особистісне самовизначення в юнацькому віці.
3. Здійснити математичний аналіз отриманих даних, визначити зв'язок між рівнем інтернальності локусу контролю та ступенем сформованості особистісного самовизначення.
4. Розробити практичні рекомендації для сприяння формуванню особистісного самовизначення у молоді.

Теоретико-методологічна основа дослідження

У дослідженні були використані концепції локусу контролю, розроблені такими вченими, як Дж. Роттер, А. Реан, Е. Дж. Фарес, У. Джеймс, С. Розенцвейг, Г. Краппен, Ф. Хайдер, Б. Вайнер, Л. Амбрамсон, Дж. Тисдейл, Х. Левенсон, а також українськими дослідниками, такими як О. Дмишко, Т. Кириченко, І. Кошлань, О. Кузнецова, О. Саннікова, І. Страцинська, Є. Скворчевська, К. Муздибаєв, В. Столін, М. Савчин, А. Ксенофонтова. Поняття особистісного самовизначення ґрунтується на роботах таких науковців, як Е. Еріксон, А. Маслоу, К. Муздибаєв, В. Столін, М. Савчин, Б. Ананьєв, Л. Виготський, Д. Ельконін, С. Рубінштейн, Л. Божович, В. Татенко, І. Маноха, Т. Яценко, В. Казмиренко, В. Давидов, Г. Костюк, О. Леонтьєв, К. Альбуханова-Славська, О. Киричук, Т. Титаренко, С. Максименко, І. Кон, Т. Мухіна, І. Дубровіна, Б. Круг, В. Ядов, В. Сафін, Г. Ніков, Д. Фельдштейн, М. Гінзібург, О. Докуніна.

Методи дослідження

Для виконання завдань дослідження застосовувався комплекс методів:

1. *Теоретичні методи:* аналіз, систематизація, класифікація, порівняння та узагальнення літературних джерел і результатів експериментальних досліджень, теоретичне моделювання.

2. *Емпіричні методи:* спостереження; анкетування; використання стандартизованих опитувальників та методик, таких як:

- Методика «Локус контролю» Дж. Роттера;
- Методика діагностики ціннісних орієнтацій Ш. Шварца;
- Тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтьєва;
- Методика «Особистісний диференціал» Є. Бажіна, А. Еткінда.

Експериментальна база дослідження. У дослідженні взяли участь 76 осіб віком від 15 до 17 років Кам'янець-Подільського ліцею № 9 імені А.М. Трояна.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані результати можуть бути корисними для практичної діяльності психологів, соціологів, студентів, які спеціалізуються у цій галузі, а також інших зацікавлених осіб. Встановлення взаємозв'язків між рівнем інтернальності локусу контролю та ступенем сформованості особистісного самовизначення сприятиме більш ефективному проведенню психокорекційної роботи та психологічного консультування молоді, яка має труднощі у формуванні особистісного самовизначення.

Результати дослідження можуть бути використані як основа для створення комплексних психокорекційних програм, спрямованих на розвиток інтернального локусу контролю та вдосконалення процесу формування особистісного самовизначення.

Апробація результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи відображено в публікаціях автора, обговорено на засіданнях кафедри загальної та практичної психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Результати проведеного дослідження доповідалися автором та отримали схвалення на таких міжнародних конференціях: на IX Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 15 лютого 2024 р.); на X Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної

психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 19 листопада 2024 р.) та знайшли своє відображення у публікаціях автора.

Публікації. Чайковська О.М., Фомічова Є.В. Особливості самовизначення в юнацькому віці. *Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі: Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції*, 15 лютого 2024 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2024. С.143–146.

Чайковська О.М., Фомічова Є.В. Теоретичні аспекти дослідження локусу контролю особистості. *Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції*, 19 листопада 2024 р. за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2024. С. 60–62.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (79 найменувань). Робота містить 1 таблицю та 20 рисунків.

ВИСНОВКИ

1. На основі теоретичного аналізу літератури встановлено, що локус контролю підлітків розглядається як особистісна властивість, яка формується у процесі їхньої соціалізації. Локус контролю виступає важливою інтегральною характеристикою особистості, яка відображає взаємозв'язок між самосприйняттям та ставленням до навколишнього середовища. Локус контролю – це властивість яка характеризується відчуттям внутрішньої відповідальності за дії та результати (інтернальний локус контролю) або ж навпаки приписування відповідальності зовнішнім факторам (екстернальний локус контролю). Він характеризується схильністю людини приписувати відповідальність за події, що з нею відбуваються, або зовнішнім факторам, або власним здібностям і зусиллям. Ця риса є стійким і глибинним компонентом структури саморегуляції, що безпосередньо впливає на конструктивність соціальної поведінки індивіда.

2. Аналіз досліджень структури показників локусу контролю та психологічних особливостей юнацького віку дає можливість визначити специфіку компонентної структури локусу контролю у юнаків. Окрім загальних показників інтернальності, таких як інтернальність досягнень, інтернальність невдач, інтернальність у сфері здоров'я та хвороби, до структури локусу контролю юнаків входять такі компоненти: інтернальність у стосунках з батьками, інтернальність у навчальній діяльності та взаємодії з вчителями, інтернальність у стосунках з однолітками, інтернальність у сексуальній сфері, інтернальність у сфері внутрішнього світу, інтернальність у плануванні майбутнього (життєвій перспективі), а також інтернальність у галузі розваг та захоплень (дозвілля). Теоретично обґрунтовано та описано вказані компоненти локусу контролю, що є характерними для юнацького віку.

3. У літературі виділяють особистісні якості юнаків, які супроводжують прояви локусу контролю різного ступеня (від високого – інтернальність, до низького – екстернальність) і відіграють роль у його

формуванні. Встановлено, що серед чинників розвитку локусу контролю юнаків значну роль відіграють певні риси особистості, які пов'язані з інтернальністю або екстернальністю. До таких якостей належать: рівень домагань, самовпевненість, відповідальність, сила «Я», акцентуації характеру, особливості самоставлення, соціальна адаптованість, впевненість у собі, домінантність, наполегливість тощо.

4. Особистісне самовизначення є ключовим новоутворенням у юнацькому віці. Особистісне самовизначення характеризується сформованістю системи ціннісних орієнтацій, усвідомленням сенсу життя, усвідомленням та реалізацією власних перспектив, об'єктивною самооцінкою (юнак приймає в собі як позитивні, так і негативні характеристики).

5. Успішність формування особистісного самовизначення залежить від декількох факторів, таких як внутрішніх переконань, цінностей, здатність брати на себе відповідальність та інші.

6. Проведено емпіричне дослідження з подальшим математичним аналізом, основна мета якого виявити вплив локусу контролю на особистісне самовизначення юнаків.

7. Кореляційний аналіз отриманих психодіагностичних показників дав такі результати:

- рівень вираженості інтернального локусу контролю позитивно корелює з сформованістю системи ціннісних орієнтацій;
- рівень вираженості інтернального локусу контролю позитивно корелює з такими шкалами з тесту смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтьєва як «Ціль», «Процес», «Результативність»;
- рівень вираженості інтернального локусу контролю позитивно корелює з фактором «Оцінка» з методики Особистісний диференціал» Є. Бажіна, А. Еткінда.

8. Досліджено, що чим вищий рівень вираженості інтернального локусу контролю тим швидше відбувається процес формування особистісного

самовизначення юнаків. Тобто гіпотеза, що локус контролю має вплив на особистісне самовизначення є істинною.

9. Виявлено закономірність між рівнем інтернальності локусу контролем та складовими особистісного самовизначення юнаків. Складено типовий психологічний портрет юнаків як з інтернальним, так і екстернальним локусом контролю.

10. Психологічний супровід старшокласників спрямований на допомогу їм у подоланні труднощів, пов'язаних з особистісним самовизначенням. Психолог працює не тільки з учнями, а й з їхніми батьками, щоб створити сприятливу основу для конструктивної взаємодії у цей непростий період вибору професії. Також важливим елементом є активізація освітнього середовища школи, яка сприяє впровадженню освітніх технологій, що мотивують учнів розвивати якості, необхідні для успішного професійного вибору та побудови кар'єри після закінчення школи.

11. Встановлено, що юнацькі групи з різним типом локусу контролю (інтернальним або екстернальним) демонструють певні характерні індивідуально-психологічні особливості особистості. Інтернали зазвичай відзначаються підвищеним інтересом до власних думок і почуттів, високим рівнем самоприйняття, впевненістю у власних силах та позитивною самооцінкою. Вони очікують позитивного ставлення до себе з боку інших, мають самоповагу і рідко схильні до самозвинувачення. Екстернали, навпаки, мають знижений рівень очікування позитивного або негативного ставлення до себе з боку оточення. Вони характеризуються певною мірою довіри до себе та схваленням власного «Я», бачать у собі переважно позитивні риси й вірять у свої здібності, але можуть бути схильні до самозвинувачення.

12. Відповідно до отриманих результатів, нами були розроблені рекомендації психологам, які будуть корисними під час психокорекційної роботи локусу контролю та особистісного самовизначення.

13. Здійснене наукове дослідження не вичерпує всіх аспектів даної проблеми. Можливими напрямками подальших досліджень є:

розробка психологічних рекомендацій та програм, спрямованих на корекцію локусу контролю, як безпосередньо шляхом розвитку його показників, так і опосередковано через формування особистісних якостей, які тісно пов'язані з локусом контролю та виступають його детермінантами; створення психологічних рекомендацій та програм, спрямованих на корекцію дитячо-батьківських взаємин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ-Чернівці: «Букрек», 2018. 320 с.
2. Болкун Т.А. Чинники впливу на професійне самовизначення особистості. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*: [зб. наук. пр.]. Сер. 12: Психологічні науки. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 32 (56). С. 153–158.
3. Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітка : монографія. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. 340 с.
4. Бушай І.М. Психологічні особливості розвитку «Я-образу» акцентуйованих підлітків: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2000. 18 с.
5. Варбан Є.О. Особистісна рефлексія як ресурс психологічного подолання. *Вісник Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Психологія*. Харків : ХНПУ, 2010. Вип. 37. С. 41–51.
6. Варнавських Н.М. Проблеми професійного самовизначення молоді на сучасному етапі ринкових перетворень. *Педагогіка і психологія*. 2002. №4. С. 109–115.
7. Вітковська О.І. Психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації: дис.... канд. психол. наук: 19. 00. 07 Київ. 2002. 124 с.
8. Вірна Ж.П. Основи професійної орієнтації. Луцьк: РВВ «Вежа». 2009. 156 с.
9. Вечірко М.С. Зміст та структура категорії професійного самовизначення майбутнього вчителя філологічних спеціальностей. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика*. 2011. 4 (45). С. 15–25.
10. Войтко А.І. До питання професійного самовизначення підлітків в сучасних умовах. *Оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання в*

закладах освіти: зб. наук. пр. Рівне: Рівнен. держ. гуманіт. ун-т., 2002. Вип. 22. С. 20–27.

11. Волошина В.В. Мотиваційна готовність майбутнього психолога до професійної діяльності. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. університет ім. Г.Сковороди»*: збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький, 2011. Вип.21. С. 356–361.

12. Гуцан Л. Сучасні проблеми професійного самовизначення учнівської молоді. *Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції* (24 листопада 2011 р., м. Київ): у 2 ч. Ч. 1. / уклад. Л.М. Капченко, С.О. Тарасюк, Л.Г. Авдєєв та ін. Київ : ІПК ДСЗУ, 2011. С. 40–48.

13. Долинська Л.В. Особливості професійного самовизначення студентів педвузів подвійних спеціальностей. *Психологія: Зб. наук. праць*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2000. Вип. 2(9) . Ч. 2. С. 148–155.

14. Долинська Л.В., Грінтова О.М. Тренінг професійного самовизначення: навчально-методичний посібник. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2013. 168 с.

15. Дмишко О.С. Детермінанти та психологічні особливості локусу контролю особистості. *Наука і освіта*. 2008. № 8–9. С. 47–51.

16. Дмишко О.С. Діагностика показників локалізації суб'єктивного контролю підлітків. *Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2010. Т. II, част. 4. С. 109–118.

17. Дмишко О.С. Психологічні детермінанти розвитку локусу контролю у підлітків : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Львів, 2012. 238 с.

18. Дмишко О.С. Психологічні особливості осіб з різними типами локусу контролю. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2009. Спецвипуск. С. 61–68.

19. Докуніна О.М. Особистісне самовизначення старшокласників: теоретичний аспект. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. Збірник наукових праць*. 2012. Вип. 16. С. 72–79.
20. Докуніна О.М. Сутність та особливості особистісного самовизначення старшокласників. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наукових праць*. 2011. Вип. 15. С. 72–79.
21. Загребнюк Ю.В. Комплексні методики підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал. МОН України, Сумський держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка*. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. № 3 (47). С. 259 –265.
22. Закатнов Д.О. Професійне самовизначення старшокласників : методичний посібник. Київ : КНЕУ, 2003. 96 с.
23. Іванов Д.І. Психологічний аналіз системи дитячо–батьківських стосунків у парадигмі глибинної психології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07. Одеса, 2005. 20 с.
24. Іванчук М.Г. Формування і розвиток особистісного потенціалу школяра в процесі інтегрованого навчання. *Психологія: Зб. наукових праць НПУ імені МП Драгоманова*. Київ : НПУ імені МП Драгоманова. 2003. С.127–131.
25. Калюжна Є.М., Бакаленко А.В. Мотиви вибору майбутньої професії випускниками шкіл. *Вісник ЗНУ: Педагогічні науки*. Запоріжжя, 2016. № 1(26). С. 76–83. URL: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2016/2016-ped.pdf>
26. Калюжна І.П. Тренінг професійного самовизначення: навчально-методичний посібник /під наук.ред. В.Р. Міляєвої. Київ : Альфа Реклама, 2019. 80 с.
27. Карпенко З.С. Аксіологічна психологія особистості. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. 512 с.
28. Кириченко Т.В. Локус контролю як механізм саморегуляції поведінки підлітків. *Психологічна безпека особистості у змінному світі : кол.*

монографія / ред. І.В. Волженцева. Переяслав-Хмельницький (Київ. обл.), 2019. С. 269–286.

29. Кириченко Т.В. Психологічні механізми саморегуляції поведінки підлітків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.07. Київ. 2001. 28 с.

30. Клопота Є.А. Професійне самовизначення як етап успішної інтеграції в соціум молоді з вадами зору. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. [ДВНЗ «Запорізь. нац. ун-т» та Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України]. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. № 1 (5) . С. 66–70.

31. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: монографія. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2012. 200 с.

32. Корнієнко І.О. Професійні орієнтації в системі життєвих стратегій старшокласника. *Практична психологія і соціальна робота*. 2000. №5. С. 35–38.

33. Кочкурова О.В. Профорієнтаційне консультування як необхідна складова професійного самовизначення старшокласників. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. Вип. 10 : збірник наукових праць. С. 82–88.

34. Кошлань І.Г. Локалізація контролю у юнаків та його психологічні детермінанти. *Наука і освіта*. 2011. № 11. С. 94–98.

35. Кузнєцова О.В. Соціальна адаптивність у осіб з різним локусом контролю. *Наука і освіта*. 2011. № 9. С. 136–139.

36. Курицина М. Формування професійних установок та їх роль в професійному самовизначенні особистості. *Вісник Інституту розвитку дитини* : зб. наук. пр. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. Вип. 17. С. 147–155.

37. Кучеренко Є.В. Професійне самовизначення особистості як динамічний процес. *Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник*

наукових праць інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України /за ред. С.Д.Максименка. Т.ХІ. част.2. К. 2009. С.223–233.

38. Легун О.М. Поняття самовизначення у психології. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. 2010. № 7. С. 360–370.

39. Литвинова Н.І. Особливості профорієнтаційного супроводу інтелектуально обдарованих учнів. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 12. С. 23–27.

40. Лозовецька В. Методологічні підходи до визначення форм підтримки особистості у професійному самовизначенні. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка: зб. наук. пр.* Київ: Вид-во ІПТО НАПН України, 2012. № 3. С. 11–18.

41. Максим О.В., Рябовол Т.А. Особливості часової перспективи підлітків та її вплив на розвиток смисложиттєвих орієнтацій. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2019. Вип. 19. Т. ХІ. Психологія особистості. Психол. допомога особистості. С. 258–274.

42. Максименко С.Д., Соловієнко В.О. Загальна психологія: навч. посіб. Київ: МАУП, 2000. 256 с.

43. Максименко С.Д. Психологічні механізми становлення особистості: експериментально-генетичний. *Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН*. Київ, Ніка–Центр. 2010. Вип. 38. С. 18–34.

44. Маслюк К. Діагностика культури особистісного самовизначення студентів у процесі формувального експерименту. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2015. Вип. 2. С. 263–270.

45. Мерзлякова О.Л. Професійне самовизначення старшокласників як впливовий чинник їх саморозвитку. *Професійне самовизначення особистості в системі «людина-техніка»: еколого-аграрний напрям: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Кам'янець-Подільський*, 2008. С. 54–62.

46. Метельська Н.Є. Психологічні основи дослідження та розвитку професійної самосвідомості працівників освіти : методич. матеріали / ред. К. В. Седих. Полтава, 2019. 105 с.
47. М'ясоїд П.А. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2004. 487 с.
48. Нежута А.В. Психологічні особливості професійного самовизначення правоохоронців на засадах гендерного: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. психол. наук 19.00.07. Харків. 2012. 20 с.
49. Оліховська Л.П. Теоретичні основи професійного самовизначення: психологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «педагогіка. Соціальна робота»*. 2016. Випуск « (39) С. 161–164.
50. Основи практичної психології: за ред. В.Т. Панок, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелева та ін.: підручник. 3-є вид. Київ: Либідь, 2006. 536 с.
51. Основи психології : навч. посіб. / ред.: О.В. Киричука, В.А. Роменець. Київ : Либідь, 2006. 632 с.
52. Павелків Р.В. Рефлексія як психологічний механізм моральної саморегуляції поведінки особистості. *Психологія : реальність і перспективи* : Збірник наукових праць. Випуск 11. Рівне : РДГУ, 2018. С. 5–10.
53. Пасічняк Р.Ф. Рівні особистісного самовизначення в ранній юності як показник готовності до самостійного прийняття рішень. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2007. № 4(6). С. 168–177.
54. Пивоварчик І.М. Гендерні особливості особистісного самовизначення та формування Я-концепції в ранньому юнацькому віці. *Наука і освіта : науково.-практичний журнал*. 2008. № 3. С. 177–182.
55. Пильтяй О.М. Організація професійного самовизначення школярів як сучасна проблема учнівської молоді. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка: зб. наук. праць*. Чернігів. 2014. Вип. 117. С. 57–60.

56. Помиткін Е.О. Психологічні закономірності та механізми духовного розвитку дітей і молоді: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07. Київ, 2009. 527 с.
57. Побірченко Н.А. Моделювання професійного самовизначення в неперервній освіті. *Професійна освіта: педагогіка і психологія*: пол.-укр. журн., укр.-пол. Ченстохова. К., 2008. Вип. 10. С. 257–262.
58. Повалій Л.В. Педагогічна взаємодія школи і сім'ї у контексті професійного самовизначення сільських старшокласниць. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія: Педагогічні та історичні науки : зб. наук. статей. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2012. Вип. 107. С. 188–193.
59. Радчук Г.К. Особистісне та професійне самовизначення як чинник професійного становлення особистості. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. Випуск 5. С.47–54.
60. Рибак О.С. Культурно-ціннісні орієнтації студентів з різним рівнем етнічної ідентичності : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Львів, 2020. 235 с.
61. Савчин М.В. Відповідальність: смисловий принцип мотиваційної регуляції поведінки особистості. *Вісник АПН України : Педагогіка і психологія*. 1996. № 1. С. 10–17.
62. Савчин М.В. Проблеми вивчення відповідальності як соціально-психологічної якості людини. *Вісник АПН України : Педагогіка і психологія*. 1994. № 4. С. 30–37.
63. Саннікова О.П., Страцинська І.А. Комунікативна креативність інтерналів і екстерналів: порівняльна характеристика. *Наука і освіта*. 2013. № 3. С. 149- 153.
64. Семенов О.С. Особистісне самовизначення школяра в діяльності комплексного позашкільного навчально-виховного закладу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра педагог. наук : 13.00.07. Київ, 2000. 20 с.

65. Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П. Вікова психологія: навч. посібник. Київ : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, МОН України, Центр учбової літератури, 2012. 375 с.
66. Синявський В.В. Психологічні основи профорієнтаційної професіографії: навчальний посібник. Київ: ІПК ДСЗУ, 2010. 89 с.
67. Скворчевська Є.Л. Вплив локусу контролю на успішність навчання студентів-психологів *Zeszyty Naukowe Wyższej szkołytechnicznej w Katowicach*. №12. 2020. С. 151-162.
68. Скворчевська Є.Л. Особливості локусу-контролю у студентів-агрономів *Zeszyty Naukowe Wyższej szkołytechnicznej w Katowicach*. 2021. № 13. С. 145-158.
69. Ставицька С.О. Теоретичний аналіз проблеми механізмів розвитку духовної самосвідомості особистості в юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Вип. 24. С. 630–645.
70. Тарасюк І.П. Теоретичний аналіз проблеми періодизації професійного самовизначення. *Гуманіт. вісн. Держ. вищого навч. закл. «Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди»*. Педагогіка. Психологія. Філологія. Філософія : наук.-теорет. зб. Переяслав-Хмельницький, 2006. Вип. 10. С. 210–213
71. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ : Либідь, 2003. 376 с.
72. Тимошенко Н. Професійне самовизначення старшокласників (за результатами дослідження). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. Вип. 16. С. 421–427.
73. Туриніна О.Л. Практикум з психології : навч. посіб. Київ : МАУП, 2004. 304 с.
74. Федоренко Л.П. Психологічні особливості професійного самовизначення випускників сільських шкіл :дис. ...канд. псих. наук : 19.00.07 / Київ, 2020. 311 с.

75. Чернобровкін В.М. Психологія прийняття педагогічних рішень: монографія. Вид. 2-е, переробл. і допов. Луганськ: ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2010. 447 с.

76. Шевченко Н. Розвиток професійної свідомості психолога: від концепції О.М. Леонтьєва до авторської моделі. *Психологія і суспільство*. 2018. С. 103– 111.

77. Шемелюк І.Я. Короткий індекс самоактуалізації та шкала ясності Я-концепції як показники особистісної зрілості. *Практична психологія та соціальна робота*. 2000. № 6. С. 26–27.

78. Щербакова І.М., Стадник Г.А. Психодіагностика професійного самовизначення особистості : навч.-методич. посіб. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2012. 324 с.

79. Ямницький В.М. Психологічний супровід як засіб гуманізації освітнього процесу гуманітарного університету. *Наука і освіта*. 2011. № 4. С. 226– 229.